

Анатоль Бутэвіч

СЕМ ЦУДАЎ БЕЛАРУСІ

VI

Славутыя родам сваім

www.kamuniak.org

УП “Мінская фабрыка каляровага друку”
Мінск 2006

Серыя заснавана ў 1999 годзе
Для малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту
Ілюстрацыі Паўла Татарнікава

ДАРАГІ ДРУЖА!

Чарговая кніга з серыі “Сем цудаў Беларусі” прысвечана лёсам толькі некаторых прадстаўнікоў дауніх і знакамітых родаў, што жылі некалі на беларускай зямлі. Яны праславілі яе і праславіліся самі ратнымі подзвігамі, мудрай палкаводчай, дзяржаўнай і палітычнай дзейнасцю ў Вялікім княстве Літоўскім і Каралеўстве Польскім. Многія праявілі сябе мецэнатамі, падтрымлівалі развіццё навукі, культуры і мастацтва, спрыялі пашырэнню адукацыі сярод простага люду. З іхняга асяроддзя выйшли таленавітыя мастакі, пісьменнікі, кампазітары. Сярод іх былі вядомыя святыя, некаторыя самі далучаны да ліку святых. Значны іх уклад у стварэнне славутых на ўсю Еўропу помнікаў архітэктуры. Напамінкам пра іхнюю магутнасць і дасведчанасць засталіся крэпасці, замкі, палацы, цэрквы, ксцёлы, іншыя выдатныя збудаванні, што дагэтуль захаваліся на нашай зямлі.

А яшчэ ў іхніх дварах і маёнтках былі собраны багатыя бібліятэкі, дзе захоўваліся не толькі каштоўныя рукапісныя і друкаваныя кнігі, але і шматлікія документы па гісторыі, унікальныя архівы. Шмат сродкаў і намаганняў укладвалі магнаты ў развіццё прамысловасці і сельскай гаспадаркі. Яны ажыццяўлялі шматлікія карысныя праекты, скарыстоўвалі ў сваіх уладаннях новыя формы арганізацыі працы.

Варта, аднак, прызнаць і тое, што няпростымі былі часам іхнія адносіны з падданымі, здаралася, выявлялі магнаты непатрэбную жорсткасць, занадта захапляліся накапленнем непамерных багаццяў. Аднак у гісторыі яны засталіся найперш сваімі карыснымі справамі. Да буйных магнацкіх родаў належалі Гаштольды, Радзівілы, Кезгайлі, Осцікавічы, Кішкі, Хадкевічы, Валовічы, Агінскія, Алелькавічы, Іллінічы, Глебавічы, Глінскія, Друцкія, Пацы, Сапегі, Тышкевічы, Храптовічы, Чартарыйскія і іншыя. На старонках гэтай кнігі вы сустрэнетесь з прадстаўнікамі толькі сямі з іх.

АЛЕЛЬКАВІЧЫ, КНЯЗІ СЛУЦКІЯ

З гісторыі нам вядома імя нацыянальнай герайні Францыі Жанны д'Арк. А ці ведаеце вы, што на нашай зямлі таксама была гэткая ж мужная жанчына, якая за свае подзвігі можа лічыцца нацыянальнай герайнай Беларусі?

Самы пачатак XVI стагоддзя. Няспынныя татарскія набегі становяцца ўсё больш жорсткімі. Войскі хана Баты-Гірэя даходзяць да Слуцка, па дарозе рабуюць гарады і вёскі, забіраюць мноства палонных. Татарам удаляся захапіць слуцкія прадмесці. Ацалельня жыхары схаваліся ў замку. Раз'юшаны Баты-Гірэй адступіў, але загадаў зрабаваць і спаліць Капыль, Койданава, Нясвіж, Клецк. Страшныя пажары ў каторы раз ахінулі беларускую зямлю. Праз год татарскі набег паўтарыўся. Моцна ўзброенае шасцітысячнае войска зноў стала аблогай ля Слуцкага замка.

На гэты раз галоўнага арганізатора абароны князя Сямёна Алелькавіча ў горадзе не было. Але памыліся заваёўнікі ў прадчуванні лёгкай перамогі. Абарону ўзначаліла жонка Сямёна Настасся. Як і Жанна д'Арк, княгіня апранула ваенныя даспехі, загадала асядлаць каня. На чале баявой дружыны выехала за вароты замка. У зацятай бітве не паддаліся слуцакі ворагам. Татары пачалі адступаць. А тут вярнуўся і князь. Каля Давыд-Гарадка дагналі яны татараў, добра правучылі нахабнікаў.

Далёка за межы Слуцка пайшла слава пра ваеннае майстэрства Настассі. Калі не стала мужа, яна працягвала адважна змагацца з захопнікамі. Ніхто ніколі не мог яе перамагчы. Апошняя няўдалая спроба татараў захапіць Слуцк адбылася ў 1521 годзе.

Пра той гераічны час знаны польскі гісторык Мацей Стрыйкоўскі пісаў:

Настасся, княгіня Слуцкая, сваіх баяр
Паслала перахапіць палахлівых татар.
Шмат іх пад Капылём было забіта
І горлам ля Пятровіч заплаціла мыта.

Дарэчы, падчас працы над гісторыяй Вялікага княства Літоўскага М. Стрыйкоўскі шмат карыснага матэрыялу знайшоў у Слуцкім летапісе, які вёўся пры княжым двары, і багатай бібліятэцы князёў, у замку якіх працеваў два гады.

Настасся ж аддала дачку Аляксандру за вялікага гетмана літоўскага Канстанціна Астрожскага, парадавалася іхняму шчасцю і адышла з зямнога жыцця, пакінуўшы на еўрапейскіх просторах такую памяць, што не цьмее і дагэтуль.

Вось якая герайнія жыла некалі на слуцкай зямлі. Належала яна да аўтарытэтнага і паважанага праваслаўнага роду Алелькавічаў герба "Пагоня". А яшчэ іх называлі Алелькамі, Слуцкімі. Валодалі Слуцкім княствам, Пінскам, Капылём, іншымі землямі. Прадстаўнікі роду знаходзіліся на высокім кіеўскім пасадзе. Многія пахаваны ў Кіева-Пячэрскай лаўры, якою годна апекаваліся і падтрымлівалі матэрыяльна.

Але галоўным горадам Алелькавічаў больш за два стагоддзі з'яўляўся старадаўні Слуцк, які ўпершыню згадваецца ў "Аповесці мінулых гадоў". Трэцім на беларускіх землях атрымаў ён Магдэбургскае права. Нават калі ўдзельныя княствы былі ўжо ліквідаваны, Слуцкае захоўвалася ажно да канца XVIII стагоддзя.

Алелькавічы належалі да адной з магутных галін яшчэ больш старажытнай дынастыі Гедымінавічаў. Заснавальнікам роду лічыцца

Аляксандр (Алелька) -- сын кіеўскага князя Уладзіміра, унук вялікага князя літоўскага Альгерда, праўнук Гедыміна. У 1417 годзе ён пашлюбіўся з унучкай Вітаўта Вялікага Настассяй – дачкой вялікага князя маскоўскага Васіля Дзмітравіча і Соф'і Вітаўтаўны. Быў князем капыльскім, слуцкім, кіеўскім.

Калі ў 1430 годзе памёр вялікі князь літоўскі Вітаўт, сярод тых, каго хацелі бачыць яго пераемнікам, называлі і Алельку Уладзіміравіча Слуцкага. Яго ведалі як таленавітага военачальніка, разважлівага дыпламата. Разам са сваім палком і братамі Іванам і Андрэем ён браў удзел у бітве нарадаў на Грунвальдскім полі. Аб'яднаныя вялікалітоўскія і польскія войскі падчыстую разgramілі непераможных, як лічылася, крыжакоў. У ліку іншых пераможцаў браты Слуцкія паставілі свае подпісы пад мірным Мельнскім дагаворам з Тэўтонскім ордэнам.

Малодшы сын Алелькі князь слуцкі і капыльскі Міхаіл быў намеснікам вялікага князя літоўскага Казіміра IV Ягелончыка ў Вялікім Ноўгарадзе. Але амбіцыі яго былі большымі. Яму карцела заняць найвышэйшы пасад. Разам з Іванам Гальшанскім і Фёдарам Бельскім Алелька ўдзельнічаў у змове супраць Казіміра, які збраўся прыехаць у Кобрынскі замак. Тут 15 красавіка 1481 года мелася адбыцца вяселле Фёдара Бельскага з князёўнай Ганнай Кобрынскай. Змоўшчыкі хацелі забіць высокага госця альбо ў лесе на ловах, якія ён вельмі любіў, альбо ў замку. Аднак змову выкрылі. Князям Міхаілу Слуцкаму і Івану Гальшанскаму пасціналі галовы перад усім народам праста на плошчы ў Вільні. Фёдар Бельскі ўцёк у Москву.

Слуцкая зямля праславілася не толькі адважнымі воінамі ды мудрымі дзяржаўнымі дзеячамі. У Сабор беларускіх святых уваходзіць Соф'я Слуцкая. Дачка Барбары Кішкі і Юрэя Юр'евіча, апошняга з роду Алелькавічаў, Соф'я нарадзілася ў 1585 годзе. Рана засталася поўнай сіратой. У 15-гадовым узросце выйшла замуж за князя Януша Радзівіла. Хоць муж вызнаваў кальвінізм, Соф'я і пасля шлюбу не зрадзіла праваслаўю. Як і ўсе прадстаўнікі роду, яна падтрымлівала манастыры, цэрквы, апекавалася вернікамі, дапамагала ім. Перад смерцю свае ўладанні пераказала мужу. Так Радзівілы сталі гаспадарамі Слуцкага княства.

Мошчы святой Соф'і Слуцкай захоўваюцца ў Свята-Духавым кафедральным саборы ў Мінску. І да гэтага часу яе імя аб'ядноўвае вернікаў беларускай зямлі, узвышае іх, кліча на карысныя справы дзеля добра сваёй Бацькаўшчыны.

Дзень памяці святой Соф'і Слуцкай адзначаецца 1 красавіка.

АСТРОЖСКІЯ

Астрожская друкарня. Астрожская Біблія. Астрожская школа. Астрожскі напеў. Астрожская навука перамагаць... Гэтыя азначэнні трывала замацаваліся ў гісторыі Вялікага княства Літоўскага за знакамітым магнацкім родам Астрожскіх герба “Астрога”. Буйныя землеўладальнікі Беларусі і Украіны, яны паходзілі з пінскіх і тураўскіх князёў.

Згодна з некаторымі сведчаннямі, радавод Астрожскіх бярэ пачатак ад унука Яраслава Мудрага князя полацкага, тураўскага, вялікага князя кіеўскага Святаполка Ізяславіча. Іншыя гісторыкі лічаць родапачынальнікам князя Данілу. Род згас у 1620 годзе, калі памёр сын Канстанціна Васіля Януш, які быў ваяводам валынскім, кашталянам кракаўскім.

Пры жыцці Януш правёў праз польскі сейм рашэнне аб утварэнні Астрожскай ардынацыі. Так называлася непадзельная ўласнасць роду, у якую ўваходзілі зямля, лясы, гарады, мястэчкі, вёскі, мануфактуры, а права на спадчыну вызначалася спецыяльным статутам – ардынацыяй. Пасля смерці Януша Астрожская ардынацыя перайшла да яго зяця князя Аляксандра Заслаўскага.

Сярод асветнікаў, дзяржаўных і палітычных дзеячаў найбольш вядомы і слáўны гетман найвышэйшы літоўскі, кашталян віленскі, маршалак валынскай зямлі, член Рады ВКЛ Канстанцін Іванавіч Астрожскі (1460? – 1530). Гэта адзіны праваслаўны князь, які стаў троцкім ваяводам, што супярэчыла тагачаснай практыцы, бо высокія пасады маглі займаць толькі католікі. Быў сынам Івана Васільевіча Астрожскага, празванага Красным. А праз сваіх жонак парадніўся яшчэ з двума знакамітымі родамі. Першай жонкай была княгіня Таццяна Гальшанская, другой Аляксандра Слуцкая з роду Алелькавічаў. Актыўна абараняў праваслаўе, пабудаваў шмат цэркваў.

Праславіўся Канстанцін Іванавіч найперш сваімі ратнымі подзвігамі. У канцы XV – пачатку XVI стагоддзя яму не было роўных у бітвах з ворагамі Княства. Больш за 60 перамог атрымаў выдатны палкаводзец, таленавіты стратэг. У 1511 годзе на Берасцейскім сейме яго надзялілі неабмежаванай уладай на час ваеных дзеянняў. Усяго два паражэнні зведаў за жыццё, якія, аднак, не зменшылі ягонай славы і вядомасці. У Еўропе Канстанціна Іванавіча называлі Ромулам, Сцыпіёнам, другім Ганібалам...

Галоўнакамандуючы карфагенскай арміяй Ганібал вядомы ў сусветнай гісторыі як адзін з найвялікшых палкаводцаў старажытнасці і знаны дзяржаўны дзеяч. І вось амаль праз дзве тысячы гадоў другім Ганібалам назвалі вышэйшага гетмана літоўскага, які гэту пасаду атрымаў у 37 гадоў, Канстанціна Іванавіча Астрожскага.

Але не адно сам князь стаў шанаванай постаццю вялікалітоўскай зямлі. Яго сын Канстанцін Васіль не менш прославіўся ў галіне культуры. Нарадзіўся ў старажытным Тураве, якім Астрожскія валодалі з 1508 года. Стаў адным з багацейшых магнатаў Княства. Багаці, аднак, траціў з разумам.

У валынскім мястэчку Астрог, што над ракой Гарынь, заснаваў першую на Украіне славяна-грэка-лацінскую акадэмію, дзе вучыліся таксама дзеці праваслаўных. Акрамя абавязковых предметаў навучэнцы грунтоўна зaimаліся музыкай і харавымі спевамі. Вось чаму ў свой час быў шырокая вядомы так званы астрожскі напеў.

На ўласныя сродкі Канстанцін Канстанцінавіч стварыў пры Астрожскай акадэміі друкарню. Тут Іван Фёдараў годна прадоўжыў традыцыі беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара Францыска Скарыны. Яго выданні з'яўляюцца каштоўнымі рарытэтамі, захоўваюцца ў многіх еўрапейскіх бібліятэках. Найбольш вядомай стала першая кірылічным шрыфтам надрукаваная поўная Біблія, названая Астрожскай. Цяпер на месцы друкарні стаіць помнік у выглядзе разгорнутай кнігі. Сярод вядомых асветнікаў на яе старонках значыцца прозвішча Андрэя Рымшы – беларускага паэта, заснавальніка жанру панегірычнай паэзіі. Ён выдаў тут на беларускай мове паэтычны твор “Храналогія” – першы друкаваны каляндар.

Канстанцін Канстанцінавіч меў цесныя сувязі з рускім князем Андрэем Курбскім, які ўцёк з Масквы ад цара Івана Грознага і жыў у падараваным яму Крэўскім замку. Астрожскі выступаў за ўмацаванне

праваслаўя на беларускіх і ўкраінскіх землях, падтрымліваў праваслаўныя брацтвы, заснаваў школы ў Тураве і Слуцку.

Другі сын Канстанціна Іванавіча Астрожскага і Таццяны Гальшанскай Ілля (Эліаш) пашлюбіўся з Беатай -- прыёмнай дачкой князя Андрэя Касцялецкага і Кацярыны Тэльнічанкі. У сапраўднасці Беата была пазашлюбнай дачкой караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімента Старога з роду Ягелонаў. Аднак нядоўгім аказалася сямейнае шчасце. Менш як праз год Ілля памёр. У Беаты нарадзілася дачка Альжбета Астрожская, якая мела ў жыцці шмат розных прыгод, авантур і непамыснасцяў, за што была названа Чорнай княгінай.

А Іллю мо Бог пакараў за тое, што адмовіўся выкананць бацькоўскі наказ. У свой час Канстанцін Астрожскі заключыў шлюбную дамову з князем Юрыем Радзівілам, якога за ваенныя заслугі называлі Пераможцам, літоўскім Геркулесам. Дачка Юрыя Ганна павінна была стаць жонкай Іллі. Аднак заўпарціўся малады Астрожскі, адмовіўся ад свайго магчымага шчасця. І вельмі радаваўся, калі кароль польскі Жыгімонт Стары вызваліў яго ад гэтага абавязку. А мо кароль ужо тады вырашыў, што ажэніць Іллю на сваёй пазашлюбнай дачкой Беатай? Адказу на гэтае пытанне няма...

Да Сабору беларускіх святых залічаны Фёдар Астрожскі. У першай палове XV стагоддзя ён атрымаў ад свайго бацькі Даніла велізарныя багацці. Быў чалавекам вялікай адвагі і высокага аўтарытэту. Але неўзабаве змяніў свецкае жыццё на келю манаха Кіева-Пячэрскай лаўры, дзе і пахаваны. Дзень памяці адзначаецца 24 жніўня.

З РОДУ ГАЛЬШАНСКІХ

Каб хто толькі ведаў, як трапяціала сэрца семнаццацігадовай Соф'і Гальшанскай, калі ў лютым 1422 года яна стаяла пад велічнымі скляпеннямі Навагрудскага касцёла. Ярка гарэлі свечкі, урачыста гучалі святыя песнапенні, на ўсю моц званілі званы. Поруч з князёўнай стаяў сямідзесяцігадовы Ягайла. Калісці ён быў вялікім князем літоўскім і жыў у Крэве -- непадалёк ад Гальшанскага замка. Сёння ж Ягайла -- кароль польскі і ў былую сталіцу Вялікага княства Літоўскага прыехаў павянчанца са сваёй абранніцай.

Не ад того лякалася Соф'я, што муж вельмі стары. Не баялася, што давядзеца пакінуць маці, сястру, дзядзьку Сямёна Друцкага, у якога пасля смерці бацькі Андрэя Гальшанскага яны выхоўваліся. Не тое палохала, што шлюбавалася з прадстаўніком старадаўніяй і магутнай дынастыі Гедымінавічаў. Адчувала адказнасць перад заснавальнікамі свайго роду...

Пасля смерці Свінтарога на вялікі пасад літоўскі, жамойцкі, новагародскі і рускі заступнік ягоны сын Скірмант. Скірмантаў сын Гілігін княжыў на зямлі літоўскай і рускай, пакуль не памёр. Затым княжыць пачаў Гілігінаў сын Раман. Калі Раман памёр, разышліся пяць яго сыноў княжыць у розных землях. Сярэдні Гальшан пайшоў за раку Вяллю.

Гэта і быў той далёкі продак, якому зямля гальшанская сваёю назвай абвязана. Сярод прыгожых гор знайшоў Гальшан гару найпрыгожую, што над ракою Вільняй. Збудаваў там горад і назваў яго сваім іменем – Гальшаны. А калі ехаў аднойчы на ловы, убачыў у пушчы гару яшчэ больш прыгожую ды велічную. І спадабалася яму, і пасяліўся ён там, і на той гары над ракою, што

Караблём называлася, учыніў горад. І перанёсся туды, і там пачаў княжыць. І назваўся князем Гальшанскім...

Так паведамляе пра заснаванне Гальшанаў у XIII стагоддзі і паходжанне князёў Гальшанскіх Хроніка Быхаўца.

А Соф'я разумее, як цесна перапляліся лёсы прадстаўнікоў яе роду з іншымі, нібыта векавечныя дрэвы моцнымі галінамі і магутнымі каранямі ў яе язычніцкіх барах. Вялікі князь літоўскі Вітаўт, напрыклад, меў другой жонкай Ганну -- сястру Івана Гальшанскага. Трэцяй Вітаўтавай жонкай стала дачка Івана Улляна.

Гэта Вітаўт высватаў для Ягайлы маладзенъку Соф'ю Гальшанскую. І нічога, што чацвёртая жонка ў карала, бо ранейшыя памерлі. Затое менавіта беларусінка нарадзіла сыноў Уладзіслава і Казіміра, якія сталі першымі ў дынастыі Ягелонаў. Гэта ім належалі каралеўскія пасады ў Польшчы, Венгрыі і Чэхіі.

А яшчэ раней, калі польскія паслы прапаноўвалі Ягайлу за жонку маладзюткую (усяго дванаццаць гадоў!) і самую прыгожую ў Еўропе каралеву польскую Ядвігу, на агледзіны ў Кракаў выправіўся Соф'ін дзед Іван Гальшанскі. Не ведаў ён, што tym самым пракладвае дарогу ў польскую сталіцу і сваёй унучцы.

Дзве сястры было ў Соф'і. Старэйшая Васіліса выйшла замуж за князя Іvana Бельскага, адна з дачок якога пашлюбілася з прадстаўніком роду Астрожскіх. Меншая Марыя стала жонкай малдаўскага гаспадара Эліаша.

Іван Гальшанскі меў за жонку дачку князя Міхаіла Чартарыйскага. Стой актыўным прыхільнікам Вітаўта, дапамагаў яму ўмацавацца на пасадзе ў Вялікім княстве Літоўскім, уваходзіў у Раду ВКЛ. Быў намеснікам Вітаўта ў Кіеве, першым кіеўскім ваяводам. Пазней узнічальваў пасольства, што адвозіла ў Москву дачку Вітаўта Соф'ю, якую сын Дзмітрыя Данскага вялікі князь маскоўскі Васіль выбраў за жонку.

Сямён Іванавіч Гальшанскі быў намеснікам Вітаўта ў Вялікім Ноўгарадзе. Кажуць, за тое, што кіраваў надта жорстка і сурова, яго называлі Лютым. А мо за тое, што браў актыўны ўдзел у барацьбе паміж Свідрыгайлам і Жыгімонтам Кейстутавічам за вялікі пасад у Княстве? Ці мо з-за таго, што ў 1432 годзе ў Ашмянах рыхтаваў змову супраць вялікага князя літоўскага Свідрыгайлы, намерваўся забіць яго? Ды не ўдалося задуманае. Схапілі змоўшчыкаў, пакаралі, а Сямёна Лютага ўтапілі ў Заходній Дзвіне ля Віцебска.

А вось у Іванавага сына Аляксандра не склаліся адносіны з Вітаўтам. Уцёк ён у Москвію, атрымаў там у валоданне Пераяслаў. А разам з гэтым і прозвішча Нялюба. Мо за тое, што неўзлюбіў сваю родную зямлю?

Пачынальнік галіны князёў Гальшанскіх-Дубровіцкіх, унук Сямёна Лютага Іван Юр'евіч у 1481 годзе быў пазбаўлены жыцця за ўдзел у змове супраць вялікага князя літоўскага Казіміра Ягелончыка. А ягоны бацька Юрый Сямёновіч быў сярод тых, хто калісьці насуперак жаданню польскага караля арганізаваў абранне Казіміра на гэты высокі пасад.

Унук Івана Юр'евіча князь гальшанскі і дубровіцкі, стольнік літоўскі Сямён стаў апошнім прадстаўніком роду Гальшанскіх па мужчынскай лініі. Пасля яго смерці ў 1556 годзе ўладанні былі падзелены паміж сёстрамі, Гальшаны перайшлі да Сапегаў.

Аднак не падумайце, што адно ваявалі і гінулі Гальшанскія. Гэтыя старажытныя праваслаўныя княскі род герба "Гіпацэнтаўр" быў магутным і знакамітым у Вялікім княстве Літоўскім. Ягоныя прадстаўнікі займалі

высокія дзяржаўныя пасады, выконвалі пасольскія функцыі, былі прыхільнікамі навук. Да Сабору беларускіх святых належыць Юліянія, дачка Юрый Сямёнаўчы. Яна памерла ў 16 гадоў і пахавана ў Кіева-Пячэрскай лаўры, яку падтрымлівалі многія Гальшанскія.

А пра жыццё і дзеі роду нагадвае выдатны помнік палаца-паркавай архітэктуры -- Гальшанскі замак, што ў Ашмянскім раёне. Дагэтуль захоўвае ён дзівосныя і непаўторныя легенды пра былых гаспадароў, здзіўляе і палохае наведнікаў сваімі незвычайнімі прывідамі.

ГАШТОЛЬДЫ

Калі ў 1440 годзе змоўшчыкамі быў замардаваны ў Троках вялікі князь літоўскі Жыгімонт Кейстутавіч, паўсталы пытанне аб ягонай замене. Кароль польскі Уладзіслаў III Варненчык у якасці свайго намесніка адаслаў у Вільню роднага брата Казіміра. Але насуперак волі караля група магнатаў на чале з Янам Гаштольдам вырашыла па-свойму. Яны падпайлі польскіх гасцей і наччу 29 чэрвеня ў кафедральным касцёле абвясцілі 13-гадовага сына Ягайлы і Соф'і Гальшанскай вялікім князем. Казіміру ўручылі Гедымінаў меч і ўтвараўшы мітрай.

Ян Гаштольд стаў апекуном і выхавацелем малалетняга гаспадара Княства, а фактычна кіраваў дзяржавай ад яго імя. І не хацеў, каб Казімір становіўся і каралём польскім. Калі ж Ягайлавіч заняў і гэты вышэйшы пасад, Ян аказаўся ў апазіцыі. Тады кароль адабраў у яго родавую рэзідэнцыю Геранёны Мураваныя. Ды Казімір, як і бацька, меў добрую душу. Ён пакінуў Яна віленскім ваяводам, пасада якога лічылася адной з важнейшых у Княстве. А ўжо без Казіміра вярнуўся да Гаштольдаў і Геранёны.

Гісторыкі адзначалі, што Ян быў паслядоўным праціўнікам інкарпарацыі Вялікага княства Літоўскага ў Каралеўства Польскае. У гэтай справе ён актыўна падтрымліваў Вітаута. Пасля смерці вялікага князя Ян узначальваў апазіцыю каралю, дабіваўся адхілення яго ад улады на карысць то Міхаіла Кейстутавіча, то Радзівіла Осцікавіча, то свайго зяця кіеўскага князя Сямёна Алелькавіча, замужам за якім была дачка Яна Марыя. Удзельнічаў у заключэнні Мельнскага дагавора з пераможаным у Грунвальдской бітве Тэўтонскім ордэнам.

Ян – толькі адзін з прадстаўнікоў магутнага магнацкага роду Гаштольдаў, які пазней стаў графскім. А яшчэ называлі іх Гастаўтамі, Гастоўтамі, Гаштаўтасамі. Калі ў 1413 годзе на Гарадзельскім сейме першыя 47 баяр ВКЛ прынялі гербы вядомых польскіх родаў, сярод іх быў і Ян. З таго часу Гаштольды карысталіся гербам “Габданк”. У XIV – XVI стагоддзях яны займалі высокія дзяржаўныя пасады ў ВКЛ і Польшчы, валодалі мноствам маёнткаў на землях усходній Літвы і заходній Беларусі. Былі сярод іх выдатныя гаспадарнікі, духоўныя асобы, ваяры, дзяржаўныя дзеячы, многія сталі вядомымі мецэнатамі.

Аднак і ў адной сям'і не абыходзілася без непаразуменняў. Ян лічыўся кірауніком вялікалітоўскай апазіцыі. А яго сын Марцін -- ваявода кіеўскі, а пасля троцкі, маршалак земскі аддана служыў каралю польскаму Казіміру Ягелончыку. Калі супраць караля была выкрыта змова, Марцін аказаўся сярод тых суддзяў, хто аддаў Міхаіла Алелькавіча і Івана Гальшанскага на смерць. Не дапамаглі нават сваяцкія повязі: першай жонкай Марціна была дачка Сямёна Гальшанскага, а другой – дачка Юрый Гальшанскага.

Згодна з летапісам, пачынальнікам роду лічынца Крумпа – гетман літоўскага князя Ердзівіла. Пасля пераносу сталіцы ВКЛ у Вільню Крумпа стаў першым віленскім ваяводам. Ад ягонага сына Гаштольда і пайшоў знаны праваслаўны род. Быў закаханы ў каталічку Бугацкую і, каб узяць яе за жонку, мусіў памяняць веру, атрымаў імя Пётр.

Гэта ён запрасіў з польскай зямлі ў Вільню першых манахаў-францысканаў, пабудаваў для іх кляштар і касцёл святога Крыжа. Калі ж манахі загінулі пакутлівай смерцю, прывёз новых і ўзвёў для іх касцёл святой Дзевы Марыі.

Мястэчка Геранёны, якое цяпер у Іўеўскім раёне, называлі і Гаштольдавымі, і Мураванымі. Пасля Яна імі валодаў ваявода новагародскі, полацкі, троцкі і віленскі, канцлер ВКЛ Альбрэхт. Рана страціў бацькоў, выхоўваўся ў сваёй бабулі Ганы Гальшанскай. На пачатку XVI стагоддзя ён збудаваў у Геранёнах багата аздоблены замак. У 1529 годзе ён атрымаў тытул графа, а Мураваныя Геранёны пачалі лічынца графствам.

Альбрэхт стаў прызнаным палітычным дзеячам Княства, актыўна змагаўся за яго самастойнасць. Належаў да самых багатых землеўласнікаў, меў вялікія надзеі ў Трокскім, Віленскім, Луцкім, Ашмянскім, Менскім і іншых паветах. Варта адзначыць і такі цікавы факт. Кароль польскі дазволіў яму карыстацца пячаткай з чырвонага воску, узвялічыўшы такім чынам да статусу каралеўскай асобы, бо ўсе іншыя мусілі ўжываць зялёны воск. Выхаванец Кракаўскага Ягелонскага ўніверсітэта Альбрэхт спрыяў таму, каб група падлеткаў з Геранёнаў трапіла на вучобу ў гэтую прызнаную ў Еўропе навучальную ўстанову. Ён арганізаваў школы ў Геранёнах і Трабах.

Не аднойчы змагаўся з крымскімі татарамі. У 1505 годзе адбіў іхні напад на Новагародскі замак. Часта знаходзіўся ў атачэнні караля пры вырашэнні важных дзяржаўных спраў і дыпламатычных місій. Браў удзел у стварэнні першага Статута Вялікага княства Літоўскага 1529 года. Яшчэ пры жыцці заказаў сабе надмагілле, якое ў стылі рэнесансу выканаў для Гаштольдавай капліцы ў Віленскім кафедральным касцёле італьянскі майстар.

Сёння бадай што ўсе ведаюць Барбару Радзівіл як жонку караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта II Аўгуста. І мала хто звяртае ўвагу, што спярша яна была замужам за ваяводам новагародскім і троцкім, членам Рады ВКЛ Станіславам Гаштольдам -- сынам Альбрэхта. 18 мая 1537 года ў касцёле ў Геранёнах з удзелам многіх еўрапейскіх гасцей адбыўся шлюб 30-гадовага Станіслава і 17-гадовай Барбары. Яе бацька кашталян віленскі, вялікі гетман літоўскі князь Юрый Радзівіл даў дачцэ такі багаты пасаг, што спатрэбіўся не адзін дзесятак коней, каб усё добро перавезці ў Геранёны.

Пасля смерці Станіслава Гаштольда ў 1542 годзе не толькі замак і ўсе багацці, а нават ягоная жонка Барbara Радзівіл дасталася каралю. Род Гаштольдаў згас.

ХАДКЕВІЧЫ

Ёсць у Баранавіцкім раёне вёска з незвычайнаю назваю Новая Мыш. Амаль 600 гадоў таму лічылася нават горадам, была буйным абарончым, эканамічным, палітычным і культурным цэнтрам. Меўся тут велічны драўляны замак на рацэ Мышанка. Праз Мыш праходзіў адзін з галоўных

гандлёвых шляхоў Вялікага княства Літоўскага. Таму стала яна важным цэнтрам зносін з замежнымі краінамі. А экспартаваць з Мышы было што. Яшчэ ў другой палове XVIII стагоддзя тут дзеянічала найбольшае на беларускіх землях прадпрыемства – шкляная мануфактура.

Гаспадарамі Мышы былі прадстаўнікі даўняга і знанага праваслаўнага (у другой палове XVI стагоддзя перайшлі ў кальвінізм, пазней у каталіцтва) магнацкага роду Хадкевічаў герба “Касцеша”. Мелі маёнткі ў Заблудаве, Супраслі, Дойлідах, у Гарадзенскім, Новагародскім, Аршанскім і іншых паветах. Адна з легенд сведчыць, што род пачаўся ад кіеўскага баярина Ходара (Фёдара) альбо Ходкі (Ходзыкі) Юр'евіча.

Аднойчы выехаў вялікі князь літоўскі Вітаўт на ловы. Толькі пачалі звера страляць, як раптам даносяць, што непрыяцель акружыў іх, ратавацца трэба. Тады адзін з дружыннікаў узяў гаспадара Княства на рукі і панёс яго таемнымі сцежкамі. Некалькі вёрст нёс па непраходным лесе. Шчыра падзякаваў Вітаўт свайму збавіцелю, якога пасля гэтага назвалі Ходкам. А нашчадкі яго сталі Хадкевічамі.

З Кіевам звязана і яшчэ адна старонка біографіі роду. Сын Ходкі Іван (Іашка) Хадкевіч, маршалак гаспадарскі, намеснік лідскі і віцебскі быў кіеўскім ваяводам. У 1482 годзе разам з сям'ёй трапіў у палон да татарскага хана Менглі-Гірэя. Вольналюбівая натура Івана не перанесла няволі, ваявода памёр. А жонцы ягонай разам з дзецьмі праз многа гадоў удалося выкупіцца з палону.

Хадкевічам належыць заснаванне ў 1498 годзе знакамітага на ўсю Еўропу Супрасльскага манастыра (цяпер Польшча), які стаў сапраўдным цэнтрам беларускай праваслаўнай культуры. Тут быў створаны Супрасльскі летапіс, больш за два стагоддзі існавала друкарня. Па зборах кірылічных кніг Супрасль лічыўся адным з найбуйнейшых цэнтраў на ўсіх усходнеславянскіх землях.

Асабліва праславіўся род Хадкевічаў таленавітымі палкаводцамі. Адзін з іх -- Ян Геранімавіч. Ён займаў высокія пасады стольніка літоўскага, генеральнага старосты жамойцкага, маршалка вялікага літоўскага і кашталяна віленскага. Меў тытул графа Свяшчэннай Рымскай імперыі на Шклове і Мышы, якую за ваенныя заслугі атрымаў ад караля польскага Жыгімонта II Аўгуста. Знаходзіўся на чале войска падчас Лівонскай вайны 1558 – 1583 гадоў, хадзіў паходам на Гданьск. Разам з Мікалаем Радзівілам Рудым узначальваў вялікалітоўскую дэлегацыю на Люблінскім сейме, дзе вырашайцца лёс Вялікага княства Літоўскага, не згадзіўся з яго рашэннямі.

А калі пасля смерці Жыгімонта II Аўгуста Івану Грозднаму захадзелася заняць польскі і вялікалітоўскі пасад, Ян Хадкевіч разам з групай магнатаў выступіў супраць. Не паглядзеў нават на тое, што расійскі цар прыхільна выказываўся пра яго: “Муж храбры, вельмі разумны і паважаны, варты ты ўзначаліць народ і ўладарыць! Даўно чуў пра храбрасць тваю і дзівіўся ёй, хваліў цябе і жадаў любіць і паважаць на многія часы”. Інтэрэсы Княства былі для Яна вышэйшымі за свае асабістыя.

Справы бацькі годна працягваў сын Ян Караль. Пасля заканчэння Віленскай акадэміі паехаў удасканальваць веды ў Германію. Засвоіў не толькі навукі, але і рыцарскае майстэрства. Відаць, быў добрым рыцарам, бо нават германскі кароль і імператар Свяшчэннай Рымскай імперыі Карл V выказаў яму падзяку. Ян стаў падчашым ВКЛ, генеральным старостам жамойцкім, віленскім ваяводам і, як бацька, адміністраторам Інфлянтаў. Праз сваіх жонак парадніўся з родамі Алелькавічаў і Астрожскіх. Найбольшую

вядомасць і славу прынеслі Яну ваенныя поспехі. Нават значна меншымі сіламі атрымаў не адну бліскучую перамогу, ні разу не зведаў горычы паражэнняў. Асабліва вызначыўся ў 1605 годзе падчас Кірхгольмской бітвы са шведамі (цяпер латвійскі Саласпілс).

Калі ў 1621 годзе давялося ратаваць еўрапейскія землі ад турэцкага нашэсця, вялікі гетман літоўскі Ян Караль узначаліў аб'яднанае польскае, беларуска-літоўскае і ўкраінскае казацкае войска. У бітве ля замка Хацін на Днястры султан Асман II мусіў прызнаць сваю паразу. Так Ян Хадкевіч развеяў міф аб турэцкай непераможнасці, а Асманская імперыя пакацілася да заняпаду. Падчас гэтага паходу Ян захварэў і неўзабаве памёр. Сучаснікі назвалі яго ратавальнікам Еўропы, літоўскім Геркулесам. Гетманская булава Хадкевіча, як каштоўная рэліквія, захоўваецца ў каралеўскім зборы ў Варшаве.

Дастойным прадаўжалынікам славных спраў роду быў адважны палкаводзец Рыгор Аляксандравіч Хадкевіч. Гетман вялікі літоўскі, ваявода віцебскі і кіеўскі, кашталян трокскі і віленскі ён вызначыўся ў Інфлянцкай вайне, актыўна адстойваў праваслаўе і незалежнасць Княства.

У знак пратэсту супраць Люблінскай уніі, якая замест ВКЛ і Каралеўства Польскага ўтварыла адну дзяржаву -- Рэч Паспаліту, адмовіўся ад дзяржаўнай дзейнасці. У сваім маёнтку Заблудава Гарадзенскага павета арганізаваў друкарню. Сюды ў 1566 годзе перасяліўся з Масквы Іван Фёдараў і Пётр Mcціславец і надрукавалі “Евангелле вучыцельнае” і “Псалтыр з Часаслоўцам”.

Род Хадкевічаў увогуле вызначаўся прыхільнасцю да науку, мастацтва, прыгожага пісьменства. У іхнім замку была багатая бібліятэка, якая ўваходзіла ў найбольш вядомыя кніжныя зборы Еўропы.

ХРАПТОВІЧЫ

Сёння, напэўна, цяжка знайсці чалавека, які не ведаў бы першай сталіцы Вялікага княства Літоўскага горада Навагрудка. Але ёсць і яшчэ адна адметнасць навагрудскай зямлі, якая справядліва засведчана ў сусветнай гісторыі. Гэткую славу здабылі ёй незвычайнія кніжныя зборы, што захоўваліся ў Шчорсах. У гэтым родавым маёнтак Храптовічаў прыязджалі даследчыкі і пісьменнікі з усёй Еўропы, бывалі тут Адам Міцкевіч. Бібліятэкам працаваў Ян Чачот.

Бібліятэку заснаваў у першай палове XVIII стагоддзя Іахім Літавор Храптовіч. Хто ж быў гэты руплівы збіральнік і знаўца кніг, аматар прыгожага пісьменства, дзяржаўны, науковы і культурны дзеяч? Іахім -- адзін з прадстаўнікоў самага старажытнага на беларускай зямлі магнацкага і графскага праваслаўнага (у XVI стагоддзі перайшлі ў каталіцтва) роду Храптовічаў герба “Адравонж”.

Першую адукцыю Іахім атрымаў ад бацькоў. Жыццёвай мудрасці набіраўся ў дзеда – усебакова адукаванага чалавека і вядомага ў свой час пісьменніка К. Несялоўскага. Пад яго ўплывам пачаў пісаць вершы. Вучыўся ў Віленскай акадэміі, засвойваў науку ў Нясвіжы і Германіі. Шмат падарожнічаў.

Дапытлівы розум, няўрымлівыхарактар, вострае адчуванне новага і ўбачанае за мяжой падштурхнулі Іахіма да змены сялянскага жыцця ў сваіх уладаннях. На еўрапейскі лад ён арганізаваў працу на зямлі, развіваў

садоўніцтва, пчалірства, разводзіў у сажалках рыбу. Раней за скасаванне ў Расіі прыгоннага права “дзіўны пан” адмяніў сваім сялянам паншчыну, зрабіў іх арандатарамі. Асаблівы клопат праяўляў пра сялянскіх дзяцей. На свае сродкі пабудаваў школу, у якой акрамя агульнай навукі вучні атрымлівалі першыя працоўныя навыкі, вучыліся гаспадарыць на зямлі па-новаму.

У мястэчку Вішнева (цяпер Валожынскі раён) Іахім заснаваў металургічны завод. Упершыню на беларускай зямлі была збудавана доменная печ. Сыравінай служыла руда з мясцовых балот, лясы давалі драўняны вугаль. Амаль сто гадоў выплаўлялі тут метал, з якога выраблялі сельскагаспадарчыя прылады, абсталяванне для млыноў, рэчы для штодзённага ўжытку.

Былыя земляробы, якія сталі металургамі, дасягнулі такога майстэрства, што нават на экспарт ішла прадукцыя вішнеўскіх плавільшчыкаў. А калі спатрэбілася, вольналюбівія майстры кавалі зброю для паўстанцаў Тадэвуша Касцюшкі.

Як усебакова здольны чалавек і таленавіты арганізатор, Іахім на працягу ўсяго жыцця надаваў асаблівую ўвагу развіццю адукацыі. Быў актыўным стваральнікам Адукацыйнай камісіі, 20 гадоў працаваў у яе складзе. Практычна камісія стала першым у Еўропе міністэрствам асветы. Акрамя таго Іахім заснаваў Варшаўскае таварыства сяброў навук, пераклаў і напісаў сам не адну навуковую кнігу. Стварыў “Памятку пра род Літавораў-Храптовічаў ад першых звестак да 1795 года”, напісаў артыкул “Паэзія”.

Усё гэта не замінала яму займацца важнымі дзяржаўнымі справамі. Іахім быў міністрам замежных спраў Рэчы Паспалітай, шасціразовым паслом на сейм, маршалкам Трыбунала ВКЛ, вялікім сакратаром, падканцлерам і апошнім канцлерам Княства.

Ужо адно гэта заслугоўвае таго, каб далучыць Іахіма да кагорты выдатных людзей беларускай зямлі. Але ў памяці людской ён застаецца найперш стваральнікам найбагацейшага прыватнага кнігазбору, які ўвайшоў у гісторыю як “Бібліятэка Храптовічаў”.

Пры ім Шчорсы сталі адным з прыцягальных культурных цэнтраў Еўропы. Па праекту італьянскіх дойлідаў замест старога драўлянага палаца быў збудаваны багата аздоблены мураваны палацава-паркавы ансамбль. Спецыяльны будынак узвялі для бібліятэкі. Госці не хавалі здзіўлення, калі знаёмліся са старажытнымі рукапісамі, каштоўнымі геаграфічнымі картамі, унікальнымі матэрыяламі па гісторыі Вялікага княства Літоўскага і Польшчы. Кніжныя зборы былі даступныя студэнтам, людзям простага паходжання.

Нават па мерках еўрапейскіх сталіц Шчорсаўская бібліятэка магла лічыцца унікальнай. Каля 10 тысяч выданняў займалі спецыяльна абсталяваныя залы. Некаторыя сведчаць, што кніг было не менш як 20 тысяч. Іахім збіраў іх падчас замежных вандровак, некаторыя каштоўныя заходнегерманскія стародрукі набыты ім з бібліятэкі рымскага кардынала I. Імперыяле. Беражліва захоўваліся творы саміх Храптовічаў: чатырохтомны рукапіс “Прамовы Яна Храптовіча Навагрудскага кашталяна...”, гісторыя роду і родавы архіў.

Калі ў 1812 годзе Іахіма не стала, справу бацькі прадоўжыў сын Адам. Ён вучыўся ў Францыі, стаў ганаровым членам Віленскага ўніверсітэта. Сваім коштам утрымліваў школы ў Нягнівічах і Шчорсах. Шчорсаўскую школу наведвала больш за 250 вучняў. Заняткі праводзіліся на англійскі манер па метаду вядомага педагога Джона Ланкастара.

Адам працягваў пачатыя бацькам рэформы. Спагадліва адносіўся да сялян, адмяніў цялесныя пакаранні, зменшыў павіннасці, стварыў своеасаблівую касы ўзаемадапамогі, загадаў зачыніць многія шынкі. Не забываўся і пра бібліятэку, папаўняў яе старадрукамі. Пісаў гістарычныя артыкулы.

1784 годзе па дарозе ў Нясвіж Шчорсы наведаў польскі кароль Станіслаў Аўгуст Панятоўскі. Ён быў у захапленні ад бібліятэкі і таму, верагодна, падарыў ёй калекцыю рэдкіх геаграфічных карт.

Пазней клопат пра кніжныя зборы перайшоў да пляменніка Іахіма рускага дыпламата Міхаіла Храптовіча-Буцянёва. Бібліятэка існавала амаль два стагоддзі. У 1913 годзе яна перададзена Кіеўскаму ўніверсітэту, а шмат што з кніжнага збору разышлося па розных еўрапейскіх і расійскіх установах.

ЧАРТАРЫЙСКІЯ

Да вядомых родаў, чыя дзейнасць не абмяжоўвалася выключна беларускай зямлёй, належыць княскі праваслаўны род Чартарыйскіх. Нашчадкі вялікага князя літоўскага Альгерда Гедымінавіча карысталіся гербам “Пагоня”. Родавы маёнтак знаходзіўся ў Чартарыйску, што на рацэ Стыр Луцкага павета. У канцы XVI стагоддзя сталі католікамі.

Пачатак роду паклаў сын Альгерда Канстанцін. Сын Канстанціна Васіль, які знаходзіўся пры двары караля польскага і найвышэйшага князя літоўскага Ягайлы, пакінуў пасля сябе сыноў Івана, Аляксандра і Міхаіла. Гэта яны арганізавалі ў 1440 годзе змову супраць вялікага князя літоўскага Жыгімonta Кейстутавіча. Як і многія іншыя, лічылі, што кароль паводзіць сябе надзвычай жорстка, не апякуецца інтарэсамі Княства. Вырашылі пазбавіць яго жыцця. Да Чартарыйскіх далучыліся ваяводы віленскі Доўгірд і трокскі Лелуш.

Была ноч перад Вербнай нядзеляй. Жыгімонт Кейстутавіч знаходзіўся ў малельні свайго Старатрокскага замка. Даўно ўжо князь нікому не давярае, жыве настярожана і адзінока. Толькі прыручаная мядзведзіца можа свабодна хадзіць па пакоях. Але і яна не адчула ніякай бяды. А небяспека была ўжо блізка. Пад покрывам цемры ў Троках з'явіўся абоз з сенам -- ажно 300 падвод. На кожнай хавалася па пяць воінаў. Адны заехалі на двор, іншыя акружылі замак. Аляксандр Чартарыйскі і кіеўскі баярын Скабейка падышлі да капліцы. Дзвёры зачынены. Чартарыйскі заўважыў любімую каралеўскую мядзведзіцу, і здагадка прыйшла адразу. Князь пащкрабаў па дзвярах пазногцямі – як мядзведзь. Жыгімонт загадаў адчыніць. Чартарыйскі і Скабейка ўвайшлі ў малельню. Што і як там адбывалася, пра тое дагэтуль спрачаюцца гісторыкі. Адно вядома -- душа князя адляцела на неба.

Пачалося следства. Ад пакарання Івану давялося хавацца. І толькі вялікі князь літоўскі Казімір Ягайлівіч дараваў яму. Іван вярнуўся на Валынь, служыў пры двары вялікага князя Свідрыгайлы. Аляксандр жа ўцёк у Москву. Там далучыўся да Дзмітрыя Шамякі, які быў у сварцы з вялікім князем маскоўскім Васілем II Цёмным, сынам Соф'і Вітаўтаўны. За жонку Аляксандр узяў дачку Шамякі княжну Марыю. Атрымаў пасад намесніка ў Пскове, пазней у Вялікім Ноўгарадзе. Аднак ад прысягі маскоўскаму князю адмовіўся, вярнуўся ў Княства. Ад яго пайшла лагойская лінія Чартарыйскіх.

Міхаіл пасля забойства Жыгімента з'ехаў у Венгрыю. Меў асаблівы давер ад караля польскага Уладзіслава Варненчыка з роду Ягелонаў, выконваў яго адказныя даручэнні. Калі кароль згінуў у бітве з туркамі ля балгарскай Варны, Міхаіл вярнуўся на свае землі.

Перакрыжаваныя шлюбы параднілі Чартарыйскіх з многімі вядомымі родамі. Напрыклад, дачка віленскага кашталяна, падканцлера Вялікага княства Літоўскага Казіміра Чартарыйскага Канстанцыя ў 1720 годзе стала жонкай генерал-лейтэнанта польскага войска Станіслава Панятоўскага. Неўзабаве яны набылі маёнтак Воўчын -- цяпер вёска ў Камянецкім раёне. На многія дзесяцігоддзі ён стаў цэнтрам палітычнага, культурнага і грамадскага жыцця.

Тут нарадзіўся апошні кароль Рэчы Паспалітай Станіслаў Аўгуст Панятоўскі. Канцлер Вялікага княства Літоўскага Міхаіл Фрыдэрік Чартарыйскі збудаваў у Воўчыне ў стылі барока велічны ансамбль рэзідэнцыю на 36 пакояў. Шматлікія водныя аздобы надавалі палацу падабенства да французскага Версаля. У палацы працавала капэла, выступалі вядомыя артысты, музыканты, паэты, мастакі. У Воўчыне гасцілі міністры, паслы, іншыя вядомыя людзі з усіх краёў. Тройчы на год тут праводзіліся вялікія кірмашы.

Чартарыйскія маглі прэтэндаваць нават на каралеўскі пасад. Гэткую прапанову атрымаў Адам Казімір Чартарыйскі. Але ён адмовіўся на карысць свайго стрыечнага брата Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Права на высокую пасаду Адаму давалі грунтоўная адукацыя, выдатныя палітычныя якасці і арганізаторскія здольнасці. Сам ён нарадзіўся ў Гданьску, за жонку меў багатую дачку паморскага ваяводы графа Яна Ежы Флемінга Ізабэлу Дароту. У яе гонар бацька назваў пабудаванае ля Ваўкавыска мястэчка Ізабэлін.

Пасля трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай маёнткі Адама Казіміра апынуліся ў Аўстрый. Ён з'яўляўся фельдмаршалам аўстрыйскага войска. Аднак трапіў у палон да князя Іосіфа Панятоўскага, стаў падданым Польшчы, яму даверылі пасаду маршалка варшаўскага сейма. Калі пакінуў палітычную дзейнасць, жыў у Пулавах (цяпер Люблінскае ваяводста). Займаўся літаратурнай і тэатральнай крытыкай, палітычнай публіцыстыкай, пісаў камедыі. У 1817 годзе з'ехаў у Галіцыю, а Пулавы аддаў сыну Адаму.

Адам яшчэ ў дзяцінстве, якое праходзіла ў Воўчыне, марыў здзейсніць тры вялікія справы: напісаць багатырскую паэму, атрымаць перамогу ў вялікай бітве і ўратаваць Польшчу. І дабіўся свайго. За ім замацавалася слава вядомага дзяржаўнага і палітычнага дзеяча, бібліяфіла, асветніка. Стварыў Адам і свае літаратурныя творы, сярод якіх кнігі мемуараў "Бард польскі", "Мемуары князя Адама Чартарыйскага", "Жыццё Юльяна Урсына-Нямцэвіча".

Як і іншыя Чартарыйскія, Адам вельмі любіў падарожніцаць, наведаў шмат краін. Падтрымаў паўстанне Тадэвуша Касцюшкі. Пасля паразы ў якасці добрахвотнага палоннага разам з братам паехаў да Кацярыны II, каб вярнуць адабраныя ёю ўладанні. Наладзіў прыязнныя адносіны з расійскім імператарам Аляксандрам I, стаў яго бліzkім дарадцам.

Быў паслом Расіі ў Сардзініі. Меў план адраджэння Вялікага княства Літоўскага і Каралеўства Польскага ў іхніх ранейшых межах. З'яўляўся міністром замежных спраў Расіі, членам Дзяржаўнага савета, сенатаром.

Змест

Алелькавічы, князі слуцкія
Астрожскія
З роду Гальшанскіх
Гаштольды
Хадкевічы
Храптовічы
Чартарыйскія

Літаратурна-мастацкае выданне
“Сем цудаў Беларусі”
Бутэвіч Анатоль Іванавіч
Славутыя родам сваім

Адказны за выпуск Г.П.Касцялецкая
Мастацкі рэдактар К.У.Хацяноўскі

Падпісана да друку 06.03.2006. Фармат 60x90 1/8. Папера афсетная.
Гарнітура школьная. Друк афсетны. Ум.-друк. арк. 4.0. Улік.-выд. арк.
3.9. Тыраж 2000 экз. Заказ №2063.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год
© PDF: Камунікат.org, 2010 год